

Pobresa, marginació i sexe a l'edat mitjana

Lo quint peccat que és gran flux de sanch és puteries especials: sent Agostí fa qüestió si entre christians se poden sostenir bordells. Diu que hoc, bordells generals a una part de la ciutat, axí com los mesells que'ls fan estar apartats, per què la malícia n'os pegue als altres: axí les dones públiques se peguen si estan entre los altres.

Sant Vicenç Ferrer, segle xv

És prou conegut que la imatge de la pobresa no fou unívoca al llarg de l'edat mitjana, sinó que patí una transformació notable.¹ El pobre mendicant dels primers segles medievals, que per vocació es desprenia dels béns del món i seguia les passes de Crist, el *pauper Christi*, rebia una acceptació positiva.² Seguint diversos fragments de les Escriptures, els nostres autors medievals —com els de la resta de la cristiandat— fan dels pobres els fills de Jesucrist; així, sant Vicenç Ferrer escriu que «los fills [de Déu]

1. Aquest estudi s'inscriu dins de les recerques de la Xarxa *Dona i Cultura*, finançada per la CIRIT, amb referència 1997XT-00037, de la qual sóc membre com a investigadora del grup interdisciplinari GRÈC (Gènere, Raça, Ètnia i Classe) de la Universitat Rovira i Virgili. Segueix una de les meves vies d'investigació. Vegeu, en aquest sentit, els meus articles: «Les dones en el treball urbà (segles XIV-XV)». *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 219-234; «Dones i naturalesa a les societats antigues i medievals: arguments per a la submissió del treball femení». *Revista de Catalunya*, 145 (1999), p. 22-32; «El segle de les dones a la Mediterrània: una perspectiva històrica». *El segle de les dones a la Mediterrània*. Barcelona: 2000, p. 27-33; «Esclaus i esclaves a la baixa edat mitjana: els diferents destins de canvi de vida». *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana*. Barcelona: 2000, p. 325-340; «L'esposa d'un mercader: Margherita Datini (segles XIV-XV)». *Els papers socials de les dones* (1). Tarragona: 2001, p. 19-31; «Filar i teixir». *El Temps*, 887 (2001), p. 54-55; «Dot, patrimoni i treball femení. Dues recerques en comparació: l'àrea milanesa i l'àrea barcelonina». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocol*, XIX (2001), p. 23-46. La redacció d'aquest treball s'ha afavorit mercès els ajuts institucionals rebuts; agraeixo, per tant, les subvencions concedides per la DGICYT, la CIRIT i el SGFPD per poder portar a terme aquesta recerca i les que l'han precedida (referències BE91-351, URC-1692, STV-92-E-1065, PS91-0072, EE92/2-248, PS95-0161, HF1997-0186 i PB98-1514).
2. HERNANDO, Josep. «Realidades socioeconómicas en el Libro de las Confesiones de Martín Pérez: usura, justo precio y profesión». *Acta Mediaevalia*, 2 (1981), p. 106: «La verdadera pobreza es la caracterizada por el

són los pobres... Jesucrist és lo pare dels pobres». En conseqüència, ens trobem amb una acceptació de la pobresa, que és el primer aspecte que cal remarcar. Sant Vicenç mateix fa dir a un personatge d'un dels seus exemples: «Senyor, vós voleu que yo sia pobre en aquest món, axí com vós: sie feta la vostra voluntat.» Ara bé, aquesta visió del pobre fou gradualment substituïda,³ amb el creixement de les ciutats i sobretot en èpoques de fams, epidèmies i crisi, pel vagabund, ociós, gandul, jugador, quasi delinqüent, i assimilat a les 'gents de malviure',⁴ les primeres disposades a participar en bregues i avalots: Ramon Llull, a la seva obra *Blanquerna*, mostra com els pobres arriben a amenaçar amb la revolta contra els rics.

Però no tots els pobres eren considerats de manera homogènia, car hom ja distingia a l'època entre els captaires —que ja havien nascut pobres i, per tant, eren irrecuperables— i els vergonyants —que per avatars del destí havien caigut en la pobresa—, a més dels voluntaris. Sovint, els qui mouen més compassió i afany d'ajuda són els vergonyants. Ho podem veure en textos de Llull o de Francesc Eiximenis; el primer, al *Llibre de meravelles*, explica perfectament el problema social que afectava aquelles persones a qui la fortuna havia girat l'esquena: «Fèlix e En Poch-me-preu venguéren albergar a un hostel on era un pobre hom e sa muller e tres infants. Aquell hom era stat de gran honrament e riquesa, e havia gran pobresa, e moria de fam ab sos infants; car havia vergonya de sa pobresa, e no volia acaptar per l'amor de Déu, per ço que les gentes no coneguessen que ell fos pobre...» I a *Blanquerna* els inclou entre els més necessitats quan escriu que «el canonge de pobresa pobrement vestit, acaptava a pobres vergonyants, e a pobres despoderats, e a puncelles a maridar, e a infants òrfens, als quals fahia mostrar algun mester de què vivissen».

Aquesta consciència social i difusa de la beneficència és palesa a tots els municipis medievals a la baixa edat mitjana; així, a la ciutat de Tarragona, el Consell acorda la provisió per a la contribució de pobres i miserables el 1359;⁵ més endavant, el mateix

evangelismo, es fundamentalmente la respuesta voluntaria a una vocación. La realización práctica de tal estado de pobreza es la de aquellos que 'podrían labrar et trabajar de alguna manera... desanpararon el mundo et las riquezas et los parientes et todas las onras del mundo et fuéronse en pos de Ihesu Christo semejándol en commo era pobre et commo andava desnuyo por la tierra.» Vegeu també MANSELLI, Renato. «Evangelismo e povertà». A: *La concezione della povertà nel Medioevo*. Bolonya: 1974, p. 184 (a cura d'Ovidio Capitani).

3. Sobre la mutació de la concepció de la pobresa, cf. LÓPEZ ALONSO, Carmen. *Los rostros y la realidad de la pobreza en la sociedad castellana medieval. Siglos XIII-XV*. Madrid: 1983.
4. Davant d'aquests tipus de pobres, el fet que no ho siguin per vocació i la picaresca que minuciosament descriu Martín Pérez en el seu *Llibre de les confessions*, escrit als voltants de 1316, provoca certs recels en l'autor. El confessor, en rebre tals pobres, ha de vetllar pel compliment del seu ofici, els ha de fer «rogar a Dios» i assistir a les prèdiques i misses. Deixar el seu «mester, que es pedir et mendigar» per «tornarse a tanner estrumentos et jugar» és jutjat severament, més encara si abandonen el dejú, una altra pràctica habitual del pobre, per convertir-se en «taverneros» i «garganteros», cf. HERNANDO, JOSEP. «Realidades socioeconómicas...», *op. cit.*, p. 105; MOLLAT, Michel. «Il concetto della povertà nel Medioevo: problematica». A: *La concezione...*, *op. cit.*, p. 29, i també GOGLIN, Jean-Louis. *Les misérables dans l'Occident médiéval*. París: 1976.
5. *Actes Municipals* (en endavant, *Actes*), 2. Tarragona: Col·lecció de Documents de l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona, 1983, p. 51.

any, es fa menció del «censal de la bacina dels pobres vergonyants»;⁶ el 1375 es determina «que los honrats en Johan Sanxiç e en Berenguer Martí, mercader, vagen per la Ciutat ab los parroquials ensemps, per distribuir e donar, per amor de Déu, a pobres vergonyants, ço que.s devia donar en lo fossar de la Ciutat, en temps de Quaresma».⁷ Però l'assistència als pobres era limitada i dirigida a uns quants, que tenien ben coneguts; d'aquesta manera, el Consell Municipal, el 1384, entre els seus comptes fa constar: «Retenits més vós, les quals nosaltres havem donades en la caritat, la qual lo dimecres de la Setmana Santa proppassada se donà per la ciutat, segons que tots anys és acostomat, en lo monestir dels frares manors, les quantitats les quals se donaren en la dita ciutat a les persones que apparen per menut en mig full de paper, per les quals compram lo pa que s'i donà...»,⁸ i el 1393 consta l'hospital de la ciutat «per los pobres acullir».⁹ La fundació d'hospitals és ressaltada per Lull, com el que fan Evast i Blanquerna, tot un model laic de beneficència. També les ajudes a les donzelles a maridar, a les noies pobres sense dot, troben ressò a casa nostra: el 1418, l'arquebisbe Pere Sagarriga, en dictar el seu testament, deixa en llegat, per aquest concepte, trenta lliures per a dues noies pobres, una de ciutat i una altra del Camp.¹⁰

Eiximenis, de la seva banda, torna a remarcar la deshonra que significa per als vergonyants haver de viure de la caritat; per això, calia que l'ajut els arribés en secret, ocult als ulls d'altri: «Tantost com sies en taula te n'aja lo cor que la primera cosa que hix de l'ast o de la olla sia partida axí que la primera porció vaja a Déu, ço és, als pobres, e majorment e amagadament als vergonyants.» Quant als captaires, a vegades són confosos amb els delinqüents i altres vegades troben falsos pobres i falsos contrets, que simulaven misèria i malaltia per rebre almoïna i no haver de treballar. Eiximenis recull aquest neguit i en proposa l'expulsió, mesura que de fet ja aplicaven amb força freqüència les autoritats: «Los rectors de la comunitat deuen haver ací ull obert que no lleixen mendicar ne haver hom indigent, sinó aquells de qui saben que són vers pobres de fet e han manifesta necessitat.» També creu que els veritables pobres, per ser reconeguts, haurien de portar «qualque senyal públic» que els distingís dels altres, que «tolen e sostraen les almoïnes a aquells que de fet són pobres, per la qual cosa deu hom esquivar ab menaces o ab penes, així com a diables».

Si, com s'ha vist, l'assistència i la beneficència exigeix en gran mesura el coneixement i/o control dels assistits, no ens ha d'estranyar la poca disposició dels organismes públics vers els forasters indigents. Més encara els pobres d'altres nacions, els quals rebien un

6. *Ibidem*, p. 109 i 135.

7. *Actes*, 3, 1984, p. 127.

8. *Actes*, 4, 1985, p. 125.

9. *Actes*, 7, 1988, p. 99.

10. Arxiu Històric de Tarragona (AHT), perg. cal. 3, c. 21, núm. 1: «Item, triginta libras Barchinone per duabus puellis pauperibus maritandis, una de civitate et alia de Campo, videlicet utreque quindecim libre annuatim. Et si non reperiantur a modo predicto, dentur illi de civitate solum, vel de Campum solum, omnes dicte triginta libre, prout maior ingruerit necessitas, ad cognitionem predictorum [marmessors].»

tracte encara més pejoratiu i discriminat, segons es dedueix de les ordinacions del Consell de Cent barceloní a la primera meitat del segle XIV: «tot mendicant, sia hom, sia fembra, que sia estrany, ne d'altra llengua, que sia en Barchinona» ha de sortir dels termes de la ciutat abans de quatre dies.¹¹ Previsions que no són només pròpies de la capital del Principat, sinó que tenien paral·lelismes arreu, a moltes altres ciutats, les quals delineen una forta política de tancament envers els forasters. Així, a Bolonya es crea, el 1400, l'anomenat *Ufficio delle bollette*, un fitxatge sistemàtic dels pobres que passaven per la ciutat, amb la finalitat de controlar els indigents i vagabunds, i comença a ser regular i normal la possibilitat de la seva expulsió.

En temps de caresties les mesures s'endureixen. Per exemple, el 1374, any fatídic de gran fam i de manca absoluta de blat, a la ciutat comtal es criden bans continuats per prohibir l'entrada de marginats: «Ara hoiats, per manament del batle ordonaren los consellers e promens de la ciutat que negún patró de nau, leny o altre vaxell strany o privat no gos negunes persones mendicans o pobres, ne sclaus de qualsevol nació sien, ne jueus, portar o fer portar ne descarregar en la ciutat de Barchinona o en lo territori o termes d'aquella o dins la vezeria sua.»¹² Igualment es decreta que tot pobre surti de la ciutat si no vol treballar: «que tot hom e tota fembra qui acapta o vaie acaptant mendicant, dins VIII dies primers vinents se sia mes ab senyor o ab dona per star e guanyar la vianda, o.s sia mes en alcun offici e faça feyna de ses mans, en tal manera que no acapte, o dins les dits VIII dies serà gitat de la ciutat stobat. E si altra vegada hic serà atrobat, serà penjat per lo coll sens tota mercè.»¹³ Si això s'ordenava el mes de juliol, poc deuria millorar la situació, perquè el 26 de novembre del mateix any s'estipula que «null hom d'estranya nació no habit en la ciutat»;¹⁴ i tampoc a partir d'aquesta disposició la qüestió restà arreglada, car l'11 de febrer següent es torna a proclamar un altre ban pels carrers per tal que els mendicants marxïn, en què es fa constar que «com moltes gents pobres dels prats d'Urgell e d'altres lochs de Cathalunya, e encara d'altres parts stranyes sien vengudes en la ciutat de Barchinona, e jatsia sien adrets de lurs membres molts d'ells vagen mendicant per la dita ciutat, e molts d'aquells hi stan

11. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). *Llibre del Consell*, I-8, f. 25 (1324).

12. AHCB. I-24, f. 46v.

13. *Ibidem*, 21-VII-1374.

14. *Ibidem*, f. 49: «Ara hoiats, per manament del veguer e del batle de Barchinona ordonaren los consellers e promens de la ciutat, per squivar perills qui per açò.s porien esdevenir o seguir, que alcuna persona de stranya nació, de qualque stament, lig o condició sie, no gos ne presumescha d'estar e habitar de vuy avant en la ciutat de Barchinona, ne en lo suburbi d'aquella per qualsevol rahó, ans encontinent sich haie exir sots pena de mort e encorrimet de tots sos béns; e que d'aquí avant an.y puxen tornar ne star si donchs no ha albarà del senyor Rey o dels dits consellers, ans tota persona qui hic sàpie hòmens e fembres d'estranya nació los haie decontinent denunciar a dit veguer. E encara, a tot hostaler o hostalera o altre en los alberchs dels quals venguen a posar albergar, los haien a denunciar axí com es dit. En açò, enperò, no són enteses los familiars o domèstichs del senyor Rey ne de la senyora Reyna, ne encara aquells o aquelles qui axí, per rahó de mercaderia, com encara per exercici de lur offici stan e han acustumat star, e tenen lur alberch o domicili en la dita ciutat o suburbi d'aquella, ne encara sclaus ne esclaves, ans aquells franchament hic puxen star e habitar sens encorrimet de la dita pena.»

vagabunts, no volents fer alguna faena», se'ls dóna el termini de tres dies per ser fora, sota les mateixes penes anteriors.¹⁵

A Tarragona, el 1369, el Consell dictamina que «sia provehit que tot hom strany que sia mundari e sospitós haja axir fora la ciutat, e que si hic són trobat fins que la ost sia tornada, sia penjat pel coll»;¹⁶ el 1374 es dóna compte d'alguns homes expulsats de la ciutat, «hòmens de mala vida», que s'estan a Constantí; per tant, decideixen ordenar a alguns ciutadans prendre les armes, per tal «que negú estrany dampnificàs algú de la Ciutat»;¹⁷ el 1388 se cita «com diverses persones omeyeres [homicides] les quals han comeses omeys molts e diversos en la ciutat... tantost sien stades tornades e stiguen en la dita ciutat» que es facin les disposicions necessàries,¹⁸ i el 1400 es dictamina processar i castigar els «malfaytors» que han fet «alguns ladronices e altres malefics».¹⁹

Tanmateix, no tots els forasters són tractats de la mateixa manera, car n'hi ha que són ben acollits i ben tractats pel municipi, com és el cas de Ramon Giner de Constantí i de Jacme Despuig de Cambrils, que demanen franqueses i privilegis «e fer-sa'n ciutadans de la ciutat»;²⁰ o d'eremites que pretenen instal·lar-s'hi, als quals el Consell ajuda: «dats als tres ermitans qui ara novellament són venguts en la ciutat, en adjutori de una casa que fan damunt la font de les Morisques, X florins d'or d'Aragó».²¹ I si els temps són de dificultats, la porta de la ciutat resta oberta a qualsevol que hi aporti queviures: «que tothom strany, qualsevulle condició sia, qui vulla metre e recollir sí e sos béns dins la ciutat de Tarragona, puxe metre dins aquella, salvament e segura, tots blats, vins e altres vitualles».²²

Pel que fa a les recomanacions d'Eiximenis de marcar amb algun distintiu els pobres reconeguts, també es prenen les mesures oportunes; així, a la Ciutat Comtal, el 26 de novembre de 1407, s'ordena que els pobres mendicants portin una bolla de plom concedida —sempre després dels esbrinaments pertinents— pels administradors del municipi.²³ La pobresa, doncs, ocupa un lloc determinat dins la societat, un rol assumit per tothom. Però, quina és la concepció ideològica o moral en què es fonamenta? En aquest sentit, la posició majoritària és que els pobres han d'existir, perquè així els rics, a través del donatiu als desvalguts, podran salvar l'ànima.²⁴ Així ens ho indica Llull quan

15. *Ibidem*, f. 132-132v.

16. *Actes*, 3, p. 19.

17. *Ibidem*, p. 75.

18. *Actes*, 7, 1988, p. 44.

19. *Actes*, 8, 1991, p. 89.

20. *Ibidem*, p. 88.

21. *Actes*, 5, 1986, p. 75 (1384).

22. *Actes*, 10, 1995, p. 150.

23. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1916, V, p. 39.

24. PIÑOL ALABART, Daniel. *A les portes de la mort. Religiositat i ritual funerari al Reus del segle XIV*. Reus: 1998, p. 29-30.

conta com un burgès féu almoïna a un pelegrí, el qual «lo beneyí per lo diner que dat li havia, e féu-ne gràcies a Déu, e pregà Déus que al burgès donàs paradís, e sos pecats li perdonàs»; per tot això, el burgès considerà que era el diner més ben invertit de la seva vida. Eiximenis ho exposa de forma molt taxativa quan indica que els pobres «per Déus són lleixats e posats en cascuna comunitat per tal que los rics e aquells qui han a dar hagen lloc de fer almoïnes e de rembre llurs pecats». Tot seguit, potser amb una certa dosi d'ironia, el franciscà assenyala com l'almoïna supleix les mancances dels poderosos en qüestions de fe: «pensar poden los rics hòmens que si salvar-se volen, que queucom han de fer algun notable per amor de nostre Senyor Déu. Pus doncs dien que no poden fer penitència ne afficció, ne grans oracions, resta que han a retornar e a recórrer a l'almoïna.»

En definitiva, la pobresa és un mal necessari, que no s'ha d'eliminar sinó alleugerir. Com? Sobretot per dues vies, com s'ha vist més amunt: l'almoïna i la beneficència. Ara bé, aquesta acceptació aparentment inqüestionada de la pobresa presenta algunes esquerdes, que també assenyalen els autors esmentats: al *Llibre de Santa Maria* Llull es queixa a la Verge que la riquesa està mal repartida; també sant Vicenç és partidari d'atacar les causes de la misèria i prefereix el préstec sense interès abans que l'almoïna, «car major misericòrdia fa aquell qui presta deu florins sens logre [guany], que aquell qui dóna hun sou al pobre, car hun sou despendràs en hun jorn, e ab los deu florins passarà tot un any, que.n sembrarà e.n farà sos fets».

En termes generals, el concepte que s'aplica al terme marginat en els escrits medievals té diverses accepcions.²⁵ En sentit estricte ja abasta un ventall molt ampli de personatges —rodamóns, indigents, miserables, bandejats, heretges i dissidents religiosos, jueus i musulmans, leprosos, prostitutes, vells, estrangers, esclaus...—, però és que també hi podríem incloure, en un sentit més ampli, grups tan nombrosos com les dones, els pagesos o els infants. Si ho féssim així, aleshores ens trobaríem davant el fet que el noranta per cent de la població quedaria inclosa entre el bloc de marginals, fet que, sens dubte, resultaria, a més d'excessiu, gairebé desconcertant. Per si tot això no fos suficient, encara podem copsar altres problemes interns inherents al concepte.

Per exemple, tothom veu clar que l'heretge i el miserable són dos tipus de marginals per antonomàsia a l'edat mitjana, però quina relació hi pot haver entre un noble càtar i un pobre de solemnitat? Un apòstata és un altre marginat paradigmàtic, perquè l'apostasia era durament punida i significava la voluntat explícita d'apartar-se de la *universitas christianorum*. Ara bé, així fou considerat fra Anselm Turmeda, a qui reis i papes suplicaren que retornés a la cristiandat? Després hi ha els automarginats —pobres

25. Vegeu GEREMEK, Bronislaw. «Le marginal». A: LE GOFF, Jacques (dir.). *L'homme médiéval*. París: 1989. Del mateix autor, *Les marginaux parisiens aux XIVe et XVe siècle*. Poitiers: 1976; *Truands et misérables dans L'Europe Moderne 1350-1600*. París: 1980, i *Le salariat dans l'artisanat parisien aux XIIIe-XVe siècles. Études sur le marché de la main d'oeuvre du moyen Âge*. París: 1982.

voluntaris, eremites... És correcte incloure'ls al costat dels marginats no voluntaris, tenint en compte que algun d'aquests arribaria a ser rei, com Ramir II el Monjo o l'infant Felip de Mallorca? També tenim una marginació que pot ser temporal —forasters, pobres— i una de permanent —jueus, musulmans—; tanmateix, hi ha grups que gaudeixen d'una situació intermèdia, com els lliberts i els conversos. En fi, la conclusió que es treu de tot plegat és que fer esment dels marginats al món medieval és molt complex. El que tenen en comú molts d'aquests és que són individus considerats, per una raó o altra, damnosos i, per tant, cal excloure'ls. En realitat, tots ells i elles són la imatge de l'altre, un altre que porta a la cara oculta del mirall, on un es mira i també rebutja. En rebutjar l'altre, el més comú és veure'l amb recel, quan no amb por; així, la reacció més estesa és la de considerar-lo inferior. Vista la complexitat de la marginació medieval és necessari, doncs, intentar una classificació capaç d'ordenar aquest grup tan heterogeni en categories, que, malgrat no ser tancades i absolutes, perquè poden sobreposar-se les unes a les altres, ens ajudaran a entendre amb millor facilitat aquest complicat món.

En primer lloc, com ja s'ha mostrat, hi ha una marginació econòmica, la pobresa exclou, separa els benestants dels qui res tenen; en aquest cas, però, manta vegades l'exclusió no és total, en especial pel que fa als pobres vergonyants, que continuen vivint en barris de ciutat barrejats amb l'altra gent, fet que de cap manera seria extrapolable als captaires i vagabunds. En segon lloc, existeix una marginació ideològica —musulmans, jueus, tancats en moreries i calls («que negun batiat [batejat] qui sia estat juheu no gos entrar en lo cayl juych, ne en casa de juheu de dia ne de nit») —,²⁶ que alguns han considerat —erròniament, segons la meua opinió— també ètnica. Dic erròniament, car si no se'm fan bastant incomprendibles les mesures preses per distingir-los, que haurien estat del tot innecessàries si per l'ètnia tothom els veiés diferents. Aquesta marginació no sempre s'efectuà igual, sobretot pel que fa als jueus, força ben admesos abans de la crisi del segle XIV a la Corona d'Aragó. Però ja a l'inici del tres-cents, el 1302, el Consell barceloní imposa signes visuals de diferenciació i/o d'humiliació: «que tot jueu se deia amagar o agenollar tota vegada que encontre alcú prevere qui vaia combregar o.n venga... e negun hom ne neguna fembra no contrast als jueus, que no.s puguen amagar per la rahó damunt dita en son alberch o son obrador... que tot jueu deia portar per vila capa vestida de nit e de dia... exceptat jueu pobre qui deia portar vestit caperó groch sens capa».²⁷ O sigui que aquí se sumen dues discriminacions: la de ser jueu i la de ser pobre, amb distintius no iguals per a l'un o per a l'altre. Vint anys després, es dictamina que «tot jueu, strany o privat, de qualque condició sia, qui capa juyca no vesta, sia tengut de portar una roda de drap groch cusida sobre la vestadura subirana de la part devant endret dels pits, la qual roda haia un bon pam d'ample de tou de cana de Barchinona, e que.l cercle de la roda haia d'ample I dit de lonch, per tal que tot hom conega que és jueu».²⁸

26. AHCB. I-12, f. 20v (1332).

27. AHCB. I-1, f. 93v.

28. AHCB. I-7, 24v.

Mentre «tot sarray de quelque condició sia deie portar los cabells sarcentats o tolts en redó, prop de la oreyla, per tal que tot hom conega que és sarray».²⁹ Deia Eiximenis: «que negun cristià no edefic mesquita a moros, ne sinagoga a jueus, ne temple a idòlatres, ne permeta en alt lloc pujar llurs alfaquins, o altres, per lloar o exalçar lo nom de llurs déus estranys o de llurs querimònies, e, en especial, d'aquell traïdor celerat, fill del diable e enganador del món, apellat Mafumet de Meca. E fant lo contrari o permetent, si cristià és, sàpia que la sua casa no durarà llongament, ne haurà successió llonga, e la sua ànima serà condemnada per Déu a grans turments per l'assenyalada irreverència que li és feta per aquells cristians qui açò permeten.» Des de la literatura de l'època, doncs, l'actitud de blasme i menyspreu vers les minories religioses és generalitzada, més i més accentuada els darrers segles medievals.

Ja el 1322 copsem prohibicions de tirar pedres als jueus,³⁰ especialment el dia de Divendres Sant. Sobre els jueus veiem repetits els mateixos vituperis i tòpics, força coneguts, d'usurers o d'haver estat els causants de la mort de Jesucrist. És per aquest motiu que se'ls imposa la roda, que no és altra cosa que un cercle amb una creu dins, que significa una O d'*occisor* —assassí— de Crist a la creu. De color groc sempre, color maleït, que augura la mort, tint de la bilis, de l'odi. Llull arriba a considerar que la causa per la qual els jueus no es converteixen és perquè un cop cristianitzats haurien d'abandonar la pràctica de la usura. Eiximenis, sant Vicenç, el *Tirant* i molts més textos coetanis reflecteixen la visió negativa del jueu amb tanta abundor de referències com manca d'originalitat. També hauríem de preguntar-nos per què existeix aquesta animadversió vers el poble d'Israel i no vers els musulmans que habitaven a la Corona d'Aragó. La resposta és ben simple. Malgrat ser tractats amb els mateixos tipus d'exclusió —la territorial, la visual— els primers mantenien encara un cert poder polític, més encara econòmic i cultural; els segons, en canvi, no eren res més que gent vençuda.

Nogensmenys, a les ciutats petites, com la Tarragona dels segles XIV i XV, situacions semblants a aquestes no vénen referenciades. Poques són les dades que trobem de musulmans; el 1378 es té notícia que Maymó Romeu, mercader i ciutadà, proposa i suplica al Consell que faci justícia en contra d'un esclau moro que havia degollat el seu esclau, de nom Joan,³¹ la qual cosa ens suggereix la possibilitat de l'existència d'altres persones del mateix origen en igual condició d'esclavitud, malgrat no tenir-les documentades. De tota manera, la presència islàmica se sentia fortament, sobretot en negatiu. És a dir, a la contrària, no pels esclaus i esclaves a ciutat, sinó pels que havien estat o podien ser capturats per ràtzies musulmanes. En aquest sentit, com a tants altres pobles, viles i ciutats de la costa, no manca mai la bacina dels captius: fou determinat per la major part del Consell, per una súplica feta a propòsit, que s'esbrinessin i s'examinessin els comptes de la bacina dels captius de la ciutat, i que es recuperessin les

29. *Ibidem*, f. 25.

30. *Ibidem*, f. 25v.

31. *Actes*, 4, p. 22.

quantitats degudes per tal de rescatar dos habitants, el fill de Gotarda, que era captiu en poder dels pagans, i un pescador.³² I també, el 1387, l'honorat comanador del monestir de Sant Antoni «hage demanat a la ciutat adjuditori... com en reembre als catus de la dita ciutat preses en poder de moros, és determinat e tremès als cònsols que provesquen a lur coneguda en reembre los dits catus del bací acostumat».³³

Pel que fa als jueus, el municipi tarragoní no segueix el tarannà general de moltes altres ciutats catalanes o peninsulars. Crec que també aquest fet és degut a la petitesa que aleshores la caracteritzava, petitesa i manca d'irradiació comercial i econòmica, fet que no havia possibilitat l'existència d'un call jueu —com es veurà més endavant—, segurament per manca de suficients famílies per constituir-se en aljama, aspecte que no nega l'existència d'alguns pocs focs hebraics a la ciutat. Les informacions que tenim són minses i disperses, però no mancades d'interès, una vegada analitzades convenientment. D'antuvi, els metges. El 1384 hi ha «mestre Perfeyt Cap, juheu», a qui el Consell concedeix pels seus treballs deu lliures barcelonines,³⁴ donatiu que s'eleva a set florins d'or un any més tard;³⁵ en veritat, el municipi hauria d'estar prou satisfet dels seus serveis quan, tres anys després, consta que cobra ja deu florins.³⁶ Bé, una actuació d'aquesta mena no té res de particular si s'observa des de la nostra perspectiva actual. Al cap i a la fi, si un especialista treballa bé per a la comunitat i a la seva satisfacció, què hi ha d'estrany que se'l remunerï en conseqüència? Sí, és veritat, però no aleshores, quan l'antimitisme era més que palpable a les principals ciutats. En paraules d'Eiximenis: «que crestians si són malalts no deuen apellar jueus metges ne d'ells reebre medicines...».

A la nostra ciutat hi habitaven jueus, mostra n'és la disposició de 1386: «és declarat per lo dit honorat Consell que per neguna justa raó que neguna juya no sia corredora no gos usar de offici de corredoria en la dita ciutat»,³⁷ la qual cosa ens indica clarament una protecció, per part del regiment de la ciutat, a favor de jueus i jueves.³⁸ Si abans he tractat el cas del metge, ara es dictamina perquè cap altra jueva sense ofici de corredoria suplanti les qui l'exerceixen. El mateix any, el Consell dictamina ajudar a Abraham Çavillano, seller i habitant de la ciutat, en quatre florins d'or per poder pagar el lloguer del seu alberg.³⁹ Aquesta acció em sembla, altra cop més, ben significativa. Potser se'm podrà acusar d'especulativa, però de tant en tant també les qui ens dediquem al conreu de la història hem de prendre riscos d'aquesta mena. Al meu entendre, la ciutat acull

32. *Actes*, 2, 171 (1360).

33. *Actes*, 6, 1987, p. 138.

34. *Actes*, 4, p. 76.

35. *Actes*, 5, p. 78.

36. *Actes*, 6, p. 160.

37. *Ibidem*, p. 48.

38. Que els jueus i els jueves practicaven l'ofici de corredor ve testificat igualment per M. Bonet, *cf. Aproximació a la societat i economia de Tarragona a la plena edat mitjana*. Tarragona: 1996, p. 69-70, en què consten els juraments dels nou corredors per mercadejar a la fira, el 1348. Entre aquests es troben set jueus.

39. *Actes*, 6, p. 56.

només els personatges que li interessien —metges, corredors, artesans—, que poden incentivar una vida millor. L'Abraham segurament provenia de Sevilla, des d'on amb probabilitat fugí abans de les proclames incendiàries i fanàtiques que fra Heredia llençà sobre aquella ciutat, que la convertirien en un bany de sang de jueus i la taca d'oli que estendria l'odi contra els semites per tota la Península. Tenia solament un salconduit: el seu ofici. I el que és més impactant, però no estrany pel dit anteriorment, el municipi tarragoní el subvencionà.

Se'm podria objectar que encara no havia arribat el fatídic 1391, l'any dels pogroms generalitzats a les principals ciutats de la Corona. És cert que Abraham demanava acollida cinc anys abans, però també és veritat —i això ja comença a trencar els esquemes— que el 1393 el Consell acorda tractar amb famílies jueves que tenen la intenció d'instal·lar-se a ciutat: «A la proposició en lo dit Consell feta per rahó d'alguns casats de juheus qui.s diu que se'n volen venir star en la ciutat de Terragona e fer call aquí, és determenat que.l fet sia comenat als honrats cònsols... donant-los poder de tractar e finir ab los dits juheus per aquella manera que.ls serà vist fahedor.» Aquest fet, que sembla un contrasentit donats els aires del moment, té una explicació lògica i ben coherent amb el copsat abans: el municipi és conscient que la comunitat jueva era ben capaç d'aportar beneficis econòmics, per això la tracta amb aquesta deferència. També és força creïble que famílies fugitives d'altres indrets cerquessin una ciutat marítima per poder continuar amb els seus negocis comercials. I no era només el Consell tarragoní que coneixia el seu valor mercantil, sinó la mateixa monarquia, la qual esmerçà mesures de consideració per tal que no desaparegués l'aljama mallorquina i, amb aquesta, el pròsper comerç amb el nord d'Àfrica.⁴⁰ No sabem si la idea del call tarragoní prosperà, però la iniciativa em sembla ben remarcable.

En tercer lloc, hi ha una marginació física, els anomenats contrets —disminuïts, mutilats—, bojós i malalts. Eiximenis proposava integrar els minusvàlids a la societat, fent-hi alguna tasca útil: suggeria que els cecs toquessin les campanes o menessin manxes de ferrers, que els coixos venguessin al mercat o ensenyessin lletra als infants, mentre que els espunyats fessin de correus o calciguessin cuiram... A Barcelona hi ha l'intent d'aïllar aquests dissortats en un indret únic de la ciutat, en les casetes bastides al portal dels Orbs [cecs].⁴¹ A Tarragona, el 1399, es fa fora una dona boja: «saigs de la cort dels veguers qui han quitada una dona orada de la ciutat e terme de Terragona, la qual stava perillosament en la ciutat.»⁴² La malaltia més temuda i, per tant, allunyada,

40. LÓPEZ, Ma. Dolores. *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*. Barcelona: 1995, p. 336-337.

41. VINYOLES, Teresa Maria. «La violència marginal a les ciutats medievals (exemples a la Barcelona dels volts del 1400)». *Revista d'Història Medieval*, 1 (1990), p. 172-173. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), reg. 2158, f. 3: «cum predictis qui claudos et cecos et alias infirmitates fetidas habentes, hospitant iam sit consignatus pro habitacione vicus nuncupatus vulgariter 'Dels Orbs', extra menia nova civitatis iamdicte, in quo vico ex usu antiquo sunt soliti insimul melius habitare».

42. *Actes*, 8, p. 104.

des de l'alta edat mitjana, era la lepra; per a les altres malalties hi havia major convivència i tolerància, perquè eren quelcom habitual i quotidià. El franciscà recomanava que els leprosos estiguessin reclosos en un lloc apartat —els hospitals dels mesells— i que allà on romanguessin treballassin, però sense contacte amb el món exterior «car llur malaltia és contagiosa e pren-se de un en altre». Ja és prou coneguda la connotació enormement negativa que tenia aquest mal; un dels exemples literaris més esferèidors ens el proporciona el *Tristany* de Beroul, en què Isolda prefereix la mort, cremada, a ser lliurada als leprosos.

En quart lloc, hi ha una marginació que alguns autors han denominat jurídica, referint-se als esclaus i als remences. Jo prefereixo anomenar-la forçosa. Pel que fa als pagesos, s'hi ha de sumar una certa discriminació cultural, sobretot des de les elits intel·lectuals i/o aristocràtiques. Eiximenis diu que la cinquena arrel de malícia és la rusticitat i pagesia, i els camperols els equipara als bojos: «per tal quant són bestials e rústecs e orats e sens raó, e quaix bèsties brutes e fort malicioses. Per tal, de la bestialitat los ve no entendre raó, e de no entendre raó los ve tot llur mal; e d'aquesta bestialitat los ve, per consegüent, que es pensen que tot hom los vulla enganar; e d'aquest cuidar los neix e.l cor terrible malícia, volent-se sots ella cobrir e ab ella defensar.» En relació amb els esclaus i les esclaves, tan nombrosos a les ciutats medievals,⁴³ ben aviat es prenen mesures coercitives que augmenten la seva humiliant situació. Així, a la Ciutat Comtal, el 1332, es pregona un ban d'aquest tenor: «que neguna persona de qualque condició sia no gos albergar de nits negun catiu ne cativa, ne prestar sobre penyora, ne comprar res que catiu o cativa vena, ne acullir-los negunes coses de dies ne de nits, si donchs no feya ab volentat ho amb consentiment de senyer del catiu o de la cativa... que neguna persona de qualque condició sia no gos jugar ab negun catiu a negun joch de daus, ne altre joch hon diners ayen.»⁴⁴

La presència d'esclaus a Tarragona ens ve documentada per la descripció d'una baralla, el 1383. Resulta que el veguer del rei, mentre feia guaita per la ciutat, al capvespre, passà davant de la casa de Guillem Banastull, i aleshores sentí que ferien l'esclava de Banastull. Trucà a la porta demanant que l'obriessin, perquè estava tancada amb clau. Com que no l'obrien, començà a donar-li espentes, fins a aconseguir fer saltar la balda. Entrà a la casa i trobà un esclau, també de Banastull, i li digué: «fill de ca, perquè no m'obries?», colpejant-li el cap amb una daga que portava a la mà i nafrant-lo lleugerament. Els cònsols consideraren que un acte d'aquesta mena era ben reprobable «e açò sia fort gran perjudici de la ciutat»; en conseqüència, el Consell declarà que s'enviarien missatgers al duc i al rei per tal que el veguer fos retirat del càrrec, «e que puyes que.s faça inquisició contra ell e que sia perseguit en totes aquelles maneres, axí en protest com en altres guises que fer-se poran ab justícia».⁴⁵

43. Vegeu el Col·loqui Internacional, *De l'esclavitud...*, amb nombroses aportacions d'interès.

44. AHCB. I-12, f. 10.

45. *Actes*, 4, p. 78.

En cinquè lloc, hi ha una marginació per raó d'edat i de sexe. Els nens que viuen en família són marginats poc temps, perquè la idea de la infància, a l'edat mitjana, és quelcom inexistent i ben aviat contribuiran a les tasques de la llar. Ben diferent, però, és la qüestió, tan estesa, dels nadons abandonats, condemnats a la marginació des del naixement. Van ser les grans ciutats italianes, Florència i Roma, en primer lloc, que van idear una solució destinada a difondre's per tot Europa: els hospicis o cases d'expòsits per a l'acollida de nens desvalguts, com fou l'hospital de la Santa Creu a Barcelona. Nascudes a vegades de fundacions privades, però més aviat per iniciativa de les autoritats locals, i mantingudes per les finances municipals, aquestes institucions acollien els nens que abans s'abandonaven a la pietat dels desconeguts o a les portes de l'església. Quant als vells, qui més en parla és sant Vicenç, però la descripció que en fa no és precisament afalagadora, car gairebé l'única virtut que els atribueix és la 'saviesa'.

La gènesi primera del nostre codi legal català, els *Usatges* de Barcelona, explicita d'una manera particular la inferioritat per raó de sexe. L'usatge intítulat *Unaqueque mulier* fa constar que tota dona serà esmenada —s'entén, si ha caigut en falta— segons el valor del seu marit i si no en té, segons el valor del seu pare o del seu germà. Dependència masculina, per tant, i absoluta. Però presentar les dones com un grup social discriminat al llarg de la història requereix algunes observacions. No totes les dones, solament pel fet de ser-ho, entraven en la marginació més radical, sinó que també aquí hi ha diferències. Posem per cas Ermessenda, comtessa de Carcassona, la qual regnà el casal de Barcelona en vida del marit, del fill i del nét. Cada vegada que algú li qüestionava el poder, ella tenia una resposta simple, però contundent: «retorneu-me el dot», fet que l'incipient comtat no es podia permetre. Ermessenda només és una dona, ara bé, com comparar-la amb una pagesa humil, de remença? O amb la serventa domèstica, allunyada de la llar paterna perquè no podien mantenir-la? O amb aquella filla de menestrals que igualment ha d'anar-se'n fora de casa, a un lloc estrany, per manca de recursos? O, més encara, amb l'esclava raptada a les parts d'ultramar, venuda als mercats occidentals, rebuda en l'àmbit domèstic com a signe de distinció i, més tard, enfranquida en moments d'escassetat? Un alliberament que potser obeïa a un parell d'objectius maliciosos: d'una banda, per fer fora un personatge que, potser, portava al seu si el fill de l'amo —fet molt comú a l'època— o, de l'altra, per estalviar-se d'alimentar una boca. El destí de les esclaves...? És una obvietat, en molts casos era la prostitució. Dins d'aquest col·lectiu tan divers podem destriar-hi distintius visuals: les fadrines porten el cabell recollit, trenat, embolcallat en una xarxa; la casada el tapa amb el vel, car el cabell femení és un símbol eròtic; a l'esclava li és prohibit el vel, ha de dur una tovallola...

En sisè lloc, hi ha una marginació moral. Quan els pobres són assimilats als jugadors, bevedors i blasfems, se'ls persegueix obertament, mitjançant prohibicions i bans que es repeteixen any rere any, senyal inequívoc que no assolien el propòsit desitjat. Així, a Barcelona, el 1301, es diu que cap home no gosi tenir tafureria de joc

de dies ni de nits a la ciutat⁴⁶ i, pocs mesos més tard, es defineix la transgressió: «E es entès en tafureria tot loc en què hom tenga a loguer taulet o taulets, o postes o altres coses cuviments a jugar en plassa, o en cases, o en orths, o en carrera, e tot loc on hom prest a capsous o menys de capsous, sobre penyora o menys de penyora, e encara tot loc on hom tenga revenderia de vi contínuament, e encara tot loc on hom juc contínuament.»⁴⁷ En relació amb les tavernes, digué: «Axí com Jesuchrist donà pastura als seus dexebls en la Església, axí lo dimoni done pastura als seus dexebls en la taverna, en van lla e embriaguen-se... tal persona que va a embriagar-se a la taverna, vet que és despullada de tots béns spirituals, e puix en infern està penjada, mas no pot morir, ab hun graffi al coll davall la barba. E diu que la mort li és pastura, ço és, que perpetualment estarà's en aquella pena, ultra les altres penes. Mas qua[n] tu te guardes de la taverna e vas a la església per combregar o rebre lo cors preciós de Jesuchrist, vet ací que és ovella de la pastura de Jesuchrist.»

S'ordena que no es pugui jugar a gresca o amb diners al cementiri de Santa Caterina o a la plaça de Santa Anna, dins dels portals, ni a gresca o a rifa —més endavant s'hi afegeixen el palet i les bitlles⁴⁸ en cap fossar de la ciutat ni en cap altre lloc on hi hagi tafureria—,⁴⁹ indrets que augmenten anys més tard, incloent-hi les tavernes, carnisseries, cementiris i hospitals;⁵⁰ el 1314 es refà la prohibició, ara introduint-hi una interessant matisació entre jocs bons i dolents: «ne a gresca ne a riffa, ne altre joch de daus, sinó a taules o a escachs».⁵¹ Segons sant Vicenç, jugar a daus «és molt malvat pecat contra Déu... e en aquest joc se cometen molts mals». Les multes i les disposicions sobre els blasfems es barregen allà mateix, com la de 1332, de jurar per Déu, per Santa Maria o els sants «a joch, ne en altra manera».⁵² En opinió de sant Vicenç, la blasfèmia i la utilització del nom de Déu en va pel poble llengut i insolent era un fenomen previsible al final dels temps, car abans «no.l juraven ne.l specegaven [a Jesucrist] com ara fan los cristians. Què us diré? Que pigors són ara que infels.»

Per tot el que he exposat més amunt resta clar que el grup format per indigents, rodamóns, lladregots, tafurers, alcavots i dones públiques era el que constituïa la marginació per excel·lència. Entre les ocupacions deshonestes⁵³ i vils que sant Vicenç

46. AHCB. I-1, f. 9.

47. *Ibidem*, f. 26v.

48. AHCB. I-12, f. 21.

49. AHCB. I-1, f. 92v i 93v.

50. AHCB. I-12, f. 18v.

51. AHCB. I-3, f. 9v.

52. AHCB. I-12, f. 6.

53. LE GOFF, Jacques. «Oficios lícitos y oficios ilícitos en el occidente medieval». *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*. Madrid: 1983, p. 86-102; BATJIN, Michel. *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento*. Barcelona: 1974.

recrimina, assenyala, en primer lloc, les que ho són per naturalesa —«adevins, fetillers, usurers, dones del bordell, alcavots e rufians»— i que, per tant, com que atempten en contra del mateix Déu han de ser prohibides i perseguides pels regidors de les ciutats. D'altra banda, hi ha altres activitats que en alguns casos trenquen la pau pública i la justícia, perquè de vegades poden resultar perilloses i anar en contra de la moralitat pública —«canvistes, onzeners, taverners, hostalers e jugadors de daus»— a les quals s'ha de vigilar. O sigui que, en referència a les dones, les pitjors són les prostitutes, col·locades al graó més denigrant i menyspreable dels oficis, al costat de la gent de malviure, al llindar entre la desocupació i la delinqüència.⁵⁴

És per aquesta raó que vull dedicar la tercera part d'aquest estudi a les qüestions relatives a la prostitució i tot el que l'envolta, malgrat saber que no és un tema fàcil. I dic que no és un tema fàcil perquè en relació amb altres arguments sòlidament documentats, fins i tot en una edat mitjana avara de memòries que hagin sobreviscut, la prostitució només ha deixat, sovint, escasses i dèbils traces de si mateixa. Aquestes pertanyen sobretot a les sèries de fonts normatives que insisteixen —i no podia ser d'altra manera— en les causes jurídiques, en les institucions de control, en les particularitats de les legislacions especials. Poc o res traspua, però, de la consistència real del fenomen, de les formes a través de les quals s'ha manifestat, de les característiques socials i econòmiques que ha revestit, de les consideracions que ha generat. Al contrari del que succeeix en segles posteriors, els homes medievals no varen voler discutir sobre la prostitució, almenys no als nivells de la literatura oficial i culta, amb l'única excepció dels homes d'església, preocupats pels aspectes morals, però lluny encara de la insistència o de l'obsessió que podem imaginar i que reservaven, en canvi, a altres pecats de la carn.

Durant molt de temps la historiografia ha ignorat o no ha considerat amb profunditat aquestes llacunes en la documentació del passat a causa d'un tebi interès per l'argument i segurament també per fortes resistències. La veritat és que la prostitució esdevé un terreny de recerca bastant incòmode. Potser perquè, per expressar-ho amb franquesa, als ulls dels estudiosos —tal volta també dels lectors— conserva encara quelcom de la seva original inconveniència. Així, els erudits de la fi del segle XIX i els conreadors de la història local en varen donar sovint una interpretació, no immune als comportaments marcats d'una pesant moralitat, que la col·locava entre la narració pintoresca i el gènere folklòric. I, malgrat que des de vint anys ençà la prostitució s'hagi refermat com a objectiu històric i hagi donat lloc a nombroses contribucions, es continua sospitant que pot generar reaccions a vegades exagerades, les quals oscil·len entre el sarcasme i una curiositat quasi malsana.⁵⁵ La historiografia actual sobre la prostitució té forts deutes amb la creixent popularitat de tres vies de recerca: la història de la marginació, la història de les dones i la història de la sexualitat. Els lligams i els punts

54. Vegeu FLANDRIN, Jean-Louis. *La moral sexual en Occidente*. Barcelona: 1981.

55. Una introducció crítica a aquesta qüestió es troba a Villa, R. «La prostituzione come problema storiografico». *Studi Storici*, 22 (1981), p. 305-314.

de tangència entre aquestes àrees d'interès són comprensibles a primera vista; per tant, no és estrany considerar la història de les prostitutes paral·lelament a la dels jueus o a la dels leprosos, a la dels exclosos, a la dels 'marcats', a la de tots aquells que suportaven l'obligació del senyal distintiu que els separava idealment i físicament de la resta de la ciutadania.

En línies generals, tres tipus de política són possibles envers el fenomen de la prostitució a l'edat mitjana: repressió, tolerància i institucionalització. A partir de la segona meitat del tres-cents i durant bona part de la centúria següent, es pot afirmar que a moltes realitats europees es posen en solfa actituds i vies que responen als principis d'indulgència i de disciplina organitzada. En el moment en el qual prevalen els sistemes de tolerància i d'institucionalització, les mateixes prostitutes entren a formar part, encara que marginalment, d'un món actiu, productiu, vénen a ser considerades en certa manera com un bé funcional, un servei posat a disposició de la comunitat. Sant Vicenç tolerava la seva existència com a mal menor inevitable de la societat humana i carnal, però Eiximenis, l'ideòleg dels magistrats, justificava la seva presència sota el títol: «Per què la santa Església e los prínceps sostenen les fembres públiques», argüint que encara que la fornicació amb tals dones fos castigada per la llei divina, la naturalesa humana és massa corrupta i inclinada vers la carn; per tant, la llei humana no la pot castigar. Considerar-les, doncs, com un bé social, comporta una emergència i una evidència documental, i això explica en certa mesura l'interès dels medievalistes i la qualitat de les recerques, atentes a avaluar els problemes a l'interior de les ciutats o del seu entorn rural, en una fase de viva reorganització normativa.⁵⁶

56. Vegeu, en aquest sentit, a tall d'exemples i sense cap voluntat d'exhaustivitat, en general: FLANDRIN, Jean-Louis. *La moral sexual en occidente*. Barcelona: 1981. Per a França, OTIS, Leah Lydia. *Prostitution in Medieval Society. The Urban Institution in Languedoc*. Chicago/Londres: 1985; ROSSIAUD, Jacques. *La prostitución en el medievo*. Barcelona: 1986. Per a Àustria, RATH, Brigitte. «Prostitution und Spätmittelalterliche Gesellschaft im österreichisch-süddeutschen Raum». *Frau und Spätmittelalterlicher Alltag*. Viena: 1986, p. 553-571. Per a Alemanya, STIEFFELMEIER, Dora. «Sacro e profano: note sulla prostituzione nella Germania medievale». *Nuova D:W:F.*, 3 (1977), p. 34-50. Per a Itàlia, MAZZI, Maria Serena. *Prostitutes e lenoni nella Firenze del Quattrocento*. Milà, 1991; PAVAN, Elisabeth. «Police des moeurs, société et politique à Venise à la fin du Moyen Âge». *Revue Historique*, 264 (1980), p. 241-288; COMBA, Rinaldo. «'Apetitus libidinis coherceatur'. Strutture demografiche, reati sessuali e disciplina dei comportamenti nel Piemonte tardomedievale». *Studi Storici*, 27, 3 (1986), p. 529-576; TREXLER, Richard. «La prostitution florentine au XV siècle: patronages et clientèles». *Annales E.S.C.*, 36 (1981), p. 983-1015. Per als Països Catalans, VINYOLES, Teresa Maria. «Unes notes sobre les marginades a Barcelona als segles XIV i XV». *Acta/Mediævalia*, 2 (1981), p. 105-132; ibídem, *Les barcelonines a les darreries de l'edat mitjana (1370-1410)*. Barcelona: 1976; PUIG VALLS, Angelina; TUSET ZAMORA, Núria. «La prostitución en Mallorca (siglos XIV, XV y XVI)». *La condición de la mujer en la edad media*. Madrid: 1986, p. 273-288; ibídem, «Pas de l'alta edat mitjana a l'edat moderna. La prostitució i altres violències sexuals. El cas de Mallorca». *Actes del 1er Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: 1984, p. 807-816; NARBONA, Rafael. *Pueblo, poder y sexo. Valencia Medieval (1306-1420)*. València: Diputació, 1992; OLASO, Vicent. «La dona com a mercaderia. Sexe i prostitució a Gandia». *La memòria amagada. Dones en la història de Gandia*. Gandia: 2002, p. 13-80. Per a Castella, MOLINA MOLINA, Antonio. «Notas para el estudio de los grupos sociales marginados: la prostitución en Albacete a finales de la Edad Media». *I Congreso de Historia de Castilla-La Mancha*. Albacete: 1984, vol. II, p. 215-222.

La prostitució, a més, ha estat avaluada també com a punt important d'una biografia femenina col·lectiva, i la història de la prostitució, així, ha estat visitada com a mitjà per construir, des d'aquesta perspectiva, un cert tipus d'història de les dones. Al passat sempre han estat millor documentats els grups professionals, les comunitats, i des d'aquest punt de vista també les prostitutes resulten amb grau de poder ser considerades com una mena de sector de professió, gaudint d'una prerrogativa —discutible, en veritat— de ser més fàcilment identificables als ulls i a l'estudi dels observadors contemporanis. Hi ha igualment una raó objectiva que porta a aconseguir l'atenció vers aquesta categoria de persones, que juga també en la tria d'anàlisi, i es tracta d'un motiu no tan aparent, més subtil. Dins de l'univers femení, el concepte dona —si així el podem definir— encara està tendencialment atret, en massa casos, a ressaltar l'excepció, el cas límit, les marginades o les princeses com a protagonistes absolutes: santes i pecadores, cortesanes i sobiranes. La 'normalitat', encara avui, es conrea poc, continua pertanyent a la història silenciosa i sempre és difícil retornar-li la veu i reconstruir-la.

La prostitució s'afirmà des del segle XIII i encara més al XIV a moltes ciutats europees, responent a criteris d'atenuació dels principis d'exclusió social i de creixent tolerància per part de les institucions. Això podria ser resumit en un concepte que les fonts dels temps expressen amb claredat: els *loca publica*, és a dir, els prostíbuls, són també *loca inhonesta*, malgrat tot són els únics llocs on les 'vils fembres' poden desenvolupar honestament el seu treball. Deshonest-honest són els dos termes de la qüestió. Conjugats conjuntament no constitueixen altra cosa que una pura paradoxa retòrica: en el vocabulari i a la cultura d'aleshores els hem de pensar referits més a l'esfera de la moralitat, a la de la sociabilitat i a la de la relativa jerarquització. Des del punt de vista etimològic, *honestas* és una paraula estretament vinculada a *honor* i el significat d'aquest darrer terme s'hi enllaça pel mateix desenvolupament conceptual.

Reprenent de l'antiguitat clàssica el valor d'ambdues categories, en el llenguatge medieval *honestus-inhonestus* es fixaren amb una atribució de sentit que té matisos diversos respecte de la idea que en tenim a l'actualitat, i a la qual són encara estranys en certa mesura amb els conceptes paral·lels del que és lícit o que fa esment al pudor. El ciutadà *honestus* és generalment aquell que gaudeix d'honor, de bona reputació, però tant l'un com l'altre pertanyen estretament al naixement, a l'origen, a la família, i representen un atribut a conservar, una virtut sobre la qual no s'ha d'infligir el descrèdit. *Inhonestus* és, al contrari, aquell que ha perdut o no ha tingut mai honor, el qui és ningú. Però com que els *honesti* són també les persones de mèrit, els ciutadans honrats, els *inhonesti* són, dins l'escala jeràrquica, els individus sense preu, d'humil o vil condició.

Els llocs deshonestos són, doncs, els indrets baixos, menyspreables, on s'acompleix una ritualitat quotidiana i material, l'altre dels espais honestos, en els quals es consuma el ritu de la vida pública i de l'elaboració de les idees. Portar a terme un treball honest vol dir seguir-lo amb honestedat, amb decòrum, sempre respectant un codi d'honor

omnipresent, a qualsevol nivell social. Una honesta deshonestedat en l'exercici de la prostitució sembla, per això, possible pels grups dirigents ciutadans, a través d'un acurat 'bon govern' de la matèria. L'anàlisi d'aquest fenomen esdevé, doncs, vinculada a les mesures legislatives i a les formes institucionals mitjançant les quals es conformà i es realitzà el projecte polític. Seguir les característiques de la prostitució en les nostres realitats medievals significa també copsar la presència de dones i d'homes lligats a aquesta activitat, però, alhora, veure les raons i les línies, sovint tortuoses, del programa polític, les seves divisions, les incerteses o els replantejaments del problema.

D'aquesta manera, s'haurien de comunicar entre si dos tipus de recerca, que poden semblar irreconciliables: la de les classes subalternes i la dels grups dominants,⁵⁷ perquè, si bé és cert que una història vista únicament 'des de baix', és a dir, des de la part dels dominats, té el risc de reproduir una realitat parcial, també és veritat que la història de les classes hegemòniques pot rebre llums i fins i tot aportacions insòlites quan se la considera des d'un altre angle visual, més enllà de les pràctiques resultants de l'aplicació concreta de l'art de governar; és a dir, des de l'òptica dels qui accepten, se sotmeten les formes de govern o s'hi rebel·len en contra. En el cas de les prostitutes, a més, hi ha una mena d'alternança entre ambdues posicions, la de marginal i la d'oficial, i aquesta alternança es balanceja segons el sistema de valors elaborats per la societat i el grau de tolerància expressat, en dependència d'allà on estigui situat el llindar tolerable. Raó de més per fer difícil una anàlisi de la prostitució que prescindeixi d'una visió dels valors, dels models, de les relacions i de les estructures socials existents en la comunitat ciutadana.

La corrupció dels costums i la seva expiació eren condemnats des dels púlpits, una mostra d'aquells sermons i clams encesos la tenim en les paraules de sant Vicenç: «ja huy no s'i té ley: tot o volen tastar [els cristians], hoc mores e juhyes, bèsties, hòmens ab hòmens; no y ha terme...» En realitat, una de les raons per les quals les institucions públiques havien de protegir la prostitució, entesa quasi com un mitjà de beneficència, era salvaguardar la societat de mals majors, com la transgressió sexual amb dones prohibides ideològicament, i d'altres, com expressa amb claredat Eiximenis:

Ara, és així que, jatsia que simple fornicació amb fembra pública sia gran pecat, així com damunt és dit, e tal que la llei de Déu puneix, emperò, per tal quant natura humana és tota corrompuda e inclinada a aquest pecat, en tant que si aquest pecat era punit per la senyoria present, seria en gran perill que los hòmens no fassen majors pecats, així com pecat d'adulteri⁵⁸ e pecat contra natura,⁵⁹ los quals són notables nocuments de la cosa pública; per tal, la senyoria dissimula aquest pecat de fornicació e el permet.

57. És una proposta d'anàlisi que aquí, per raons òbvies d'economia d'espai, no podré dur a terme. Tanmateix, crec que en propers treballs s'hauria d'aprofundir en aquest aspecte.
58. La idea de l'adulteri i la prostitució femenina sorgeixen lligades entre si i les elits ciutadanes contemplen aquesta ambigüïtat. Succeeix així amb els jurats de Mallorca, cf. PONS, Antoni. *Història de Mallorca*. Palma de Mallorca: 1996, p. 208-209.
59. Com veiem, la zoofília i l'homosexualitat només es consideren des de la possibilitat masculina. Els documents de l'època no aporten mai referències a dones, però sí a càstigs exemplars a homes homosexuals. Veiem-ne un exemple, extret de la selecció realitzada per Melcior Miralles del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*.

Així doncs, totes les poblacions d'importància que es preuaven de ser-ho havien de disposar d'un bon *prostibulum publicum*, el qual era bastit, mantingut i regit per una autoritat pública municipal que en fomentava l'ús.⁶⁰ Dins de la mateixa línia d'actuació política els magistrats castigaven la prostitució clandestina o privada.⁶¹ D'aquesta manera, el Consell de Cent barceloní dictamina, el 1332, «que neguna vil fembra no gos estar ne fer peccat, de dies ne de nits, en lo pati ho ort qui és après del mur nou de sent Daniel, après de la punta del mur en aytant com és de la carrera travessa qui és après del dit ort tro al dit mur»;⁶² un any més tard prohibeix que s'estiguin «al potxo, ne en les barques, ne en la Ribera aytant com és dels frares menors tro sent Daniel»⁶³, i el 1374 mana que «tots alcavots públichs e amagats ab lurs fembres sie, que les tenguen en bordell».⁶⁴ Les noies que hi treballaven havien de ser acceptades, prèviament, per un oficial de justícia, que era l'encarregat de fer-los respectar certes regles, així com de mantenir-les. Tanmateix, com es dedueix dels bans prohibitius, les 'vils fembres' no estaven tancades, car podien passejar-se a plena llum del dia per les tavernes, pels banys i altres llocs públics, sempre que portessin els seus clients a la casa apropiada, on, abans d'anar al llit, havien de menjar i beure; així, la cuina era una altra important font d'ingressos del prostíbul.

A Tarragona tenim notícies de l'existència del bordell els segles que ens ocupen.⁶⁵ Però quelcom deuria haver passat, car el 1446 els còsols reberen de la reina Maria un privilegi a fi que la ciutat «puga tenir casa pública de dones mundanes».⁶⁶ Aquest fet, però, no significa, ni de molt, que no s'exercís la prostitució al nostre municipi, abans i després de 1394, ans al contrari, la qual cosa solament demostra que, com que era un nucli urbà de poca entitat, quan encara no hi havia el bordell les meretrius campaven més al seu aire —en hostals, cases...—, observació que no implica pas desatenció per part de l'oligarquia dominant. En aquest sentit, el 1378, es determina «sobre la suplicació que en Jacme Mir, hostaler de les dones públiques, ha dada en lo present

València: 1988, p. 125: «Com penjaren a Margalida; era hom. En l'any de 1460, dilluns, a 28 de joliol, en lo mercat de València, penjaren a Margalida, la que era home. E dien-li Miquel Borràs, fill de un notari de Mallorca, lo qual anava vestit com a dona, e estigué en moltes cases en València en hàbit e vestidures de dona, la qual cosa fonc sabuda e fonc presa e turmentada. E per causa de la dita Margalida o Miquel foren presos alguns e turmentats. Emperò la dita Margalida fonc penjada e vestiren-li camisa de home, e ben curta, e sens panyos, en manera que amostrava bé totes ses vergonyes.»

60. ROSSIAUD, Jacques. «Prostitución, juventud y sociedad en las ciudades del sureste en el siglo XV». *Amor, familia, sexualidad*. Barcelona: 1984, p. 171-206.
61. Vegeu, a tall de mostra, els casos aportats per VINYOLES, Teresa M. «Unes notes sobre les marginades...», *op. cit.*, p. 118-122.
62. AHCB. I-12, f. 19.
63. *Ibidem*, f. 38.
64. AHCB. I-24, f. 35.
65. El 1394, llegim: «que aquell hom qui nafrà una fembra pública en lo bordell de la dita ciutat, fo pres...». *Actes*, 7, p. 131.
66. AHT, doc. p. ca. 1, núm. 40.

consell...»;⁶⁷ vuit anys després, comencen els primers intents per assignar-los un lloc concret: «a la proposició feta que plagués al dit Consell que volgués elegir algun loch hon estiguessen algunes fembres, les quals són begasses secretes, qui no sien maridades, qui són en la ciutat, es estat declarat per lo dit honrat Consell que les dites fembres estiguen aquí hon solia ésser la boqueria, ho en aquell loch que als dits honrats cònsols serà vist ésser fahedor, e que los dits cònsols los limiten los lochs hon les dites fembres deuran estar».⁶⁸

Es dictaren també lleis específiques per a les prostitutes, que variaven segons els costums dels llocs. A Londres s'aprovà una ordinació que s'oposava que portessin vestits de dames i damisel·les bones, mentre s'insistia que només s'adornessin amb una caputxa sense folre, de tela de ratlles. Es prohibiren els mantells de pell, els tocats d'or, els collarets; a més de confiscar-los els objectes, la multa infligida, en cada ocasió, seria de 50 lliures. El seu cos també es reglamenta a Barcelona, on podien lluir-lo amb joies, sempre que no el tapessin, car la mercaderia havia d'estar a ulls de tothom; per contra, a les dones de bé, de família, els eren vedats els ornaments de luxe i se'ls recomanava vestir amb austeritat, la qual cosa contrasta amb les maneres de fer a Saragossa a la mateixa època, ciutat on les casades podien fer ostensió sense límit de les seves joies i les prostitutes havien d'abillar-se pobrament. Amb independència del tarannà i dels usos de cada indret, el que cal ressaltar sobre aquest aspecte és la voluntat, comuna a cada espai, de diferenciar visualment les dones 'bones' de les 'dolentes', una altra forma de discriminació.

D'altres normes envers les prostitutes tenen bastants més trets en comú a les ciutats medievals. Reprenent l'exemple londinenc, el municipi s'ocupava de garantir les precaucions sanitàries i intentaven regular els horaris. Les hores de les festes de guardar havien de ser les mínimes i mai exercir l'ofici quan es deia missa. Tampoc havien d'ocupar les seves habitacions durant la nit o durant les sessions del parlament, sota pena de cinc xílings i vuit penics. Els amos dels prostíbuls no podien mantenir més d'una dona en contra de la seva voluntat, ni acceptar casades o religioses embarassades, com encara menys les qui tinguessin símptomes de la malaltia ardent. No havien de cobrar a les prostitutes més de catorze penics a la setmana per habitació i no se'ls podia vendre aliments de cap tipus. Elles no podien obligar a fer entrar a la cambra cap home arrossegant-lo per la camisa o el caperó, sinó que havien de deixar que triés lliurement si volia entrar o no, i tampoc podien acceptar els seus diners i després no voler jeure-hi.

Totes aquestes mesures ens acosten a una realitat que, sens dubte, estava ben immersa en una conflictivitat quotidiana prou considerable, en especial si tenim en compte el panorama social on es desenvolupaven aquestes activitats. Sant Vicenç, en la seva acció pastoral, explica quins eren els pitjors enemics de Déu, els quals havien de ser perseguits per l'autoritat pública fins a aconseguir la seva completa eradicació: «adevins, fetillers i conjuradors»; els blasfems i els qui no respecten les festes i els

67. *Actes*, 4, p. 33.

68. *Actes*, 6, p. 48.

diumenges, els jugadors i els qui es dediquen a «puteries particulars». En aquest context, no és estrany trobar, arreu del territori, disposicions que tendeixen a fer fora alcavots, alcavotes, i altres gents de malviure, les quals s'enfrontaven amb el control municipal, com succeeix a Tarragona. El 20 de gener de 1389, diu el Consell: «com en la ciutat stiguen molts hòmens alcavots, mundaris e de mala vida, és stat determenat e comenat als cònsols...»;⁶⁹ el 1398, es dicten «estatuts e ordinacions los pus forts que puxen sobre lo fet de les alcavotes e matzineres [enverinadores] que són en la ciutat»;⁷⁰ poc després, en qüestió de dies, «sia provehit en gitar los alcavots de la ciutat».⁷¹ Malgrat tants intents, no s'assolí cap èxit, car, el 1415, assistim a un ban públic⁷² —que porta per títol 'crida dels alcavots'—, proclamat de ben segur a crits i cops de tambor, amb les paraules següents:

Ara hojats que.us fa saber la Senyoria a instància e requesta dels honrats Cònsols de la Ciutat de Terragona: que com los dits honrats Cònsols haien requesta la dita Senyoria que, per fet d'obra continua, la dita Senyoria exquests ha tots statuts e ordinacions fets e fetes contra tots alcavots, ço és, de no habitar dins la ciutat e terme de Terragona, axí e segons la dita senyoria es tenguda per fer virtut d'un capítol del sacramental,⁷³ lo qual capítol és de la tenor següent:

Item, com per sosteniment de mals hòmens se seguesquen molts mals, volgueren, consentiren e ordonaren los dits senyors rey e archabisbe que los veguers de la dita ciutat e ls oficials dels altres lochs desús dits, encontinent que seran requests per los cònsols, jurats o regidors de la dita ciutat o dels dits lochs, sien tenguts e degen foragitar de llurs jurisdiccions tots alcavots, e que aquells no puxen reduir, guiar, assegurar o en altra manera sostenir dins lurs jurisdiccions, sots pena de ésser açotats los dits alcavots, e que les penes hagen exequir los veguers o oficials cascú en sa jurisdicció, e aquelles no puxen remetre ne perdonar, sots pena de cent morabatins per cascú e per cascuna vegada, dels dits veguers o oficials havedors, o de llurs fermances tenir a la senyoria a qui.s pertanga applicadors. Perquè la dita senyoria, volent exequir los dits capítols del sacramental damunt dit e la dita ordinació a instància e requesta dels dits honrats cònsols, notifica a tot hom generalment, per ço que per ignorància no puxen al·legar, tinent fembra en lo bordell, honsevulla que la tingua dins lo Principat de Cathalunya, que d'ací avant no gos habitar, star ni tornar, encara que abans de la present pública crida se sien absentats en la ciutat de Terragona, sots dites penes. E quart-s'i qui a guardar s'i.a, que amor no.n trobarà.

Una altra de les preocupacions del govern local, com a tantes altres ciutats, era assegurar que en els temps litúrgics de major rellevància les prostitutes no exercissin. Per pal·liar les seves despeses, serà el mateix municipi que curarà pel seu manteniment; així, el 1388, entre els comptes de clavaria, apareix: «*Item*, es stat determenat que sien

69. *Actes*, 7, p. 45.

70. *Actes*, 8, p. 47.

71. *Ibídem*, p. 50.

72. *Ordinacions i crides de la ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)*. Tarragona: 1982, p. 51-52.

73. Per saber sobre aquest terme, vegeu CUADRADA, Coral. *L'aixada i l'espasa. L'espai feudal a Catalunya*. Tarragona: 1999, p. 231-248.

donats XXX sous a les fembres públiques per a lur provisió ara, en la Setmana Santa»;⁷⁴ l'any següent: «dats a.n Francesch Çabater e a.n Pere Ferrater, ciutadans de la dita ciutat, per la messió que deuen fer en la Setmana Santa a les fembres públiques, per tal que en la dita Setmana Santa no hagen avinentesa de peccar, triginta solidos».⁷⁵ A més, les treuen del prostíbul i les fan estar-se en una casa particular, separant-les d'aquesta forma del lloc de treball, tal com consta el 1396: «dats a la dona na Barthomeva, de la dita ciutat, per tal com ha a fer e administrar la provisió a les dones públiques ara, en la Setmana Santa, qui han star en casa sua per cessar peccat, XXX sous»;⁷⁶ més endavant, el 1400, se substitueix el lloc de reclusió per l'hospital: «dats e paguats a na Berthomeva d'en Sala, per provehir les fembres peccadores del bordell de la ciutat los dies de Setmana Santa, les quals stan la dita Setmana a l'ospital de la ciutat per lunyar-les d'avinenca de peccar, segons és acostumat, XX sous.»⁷⁷

Aquesta sol·licitud responia, òbviament, a diferents raons. D'una banda, al deure de les autoritats ciutadanes de protegir la prostitució, que era considerada, com s'ha vist més amunt, quelcom semblant a un dels exercicis de beneficència; de l'altra, preservar la moralitat dels ciutadans i, a la fi, intentar que les dones mundanes es penedissin, car a molts indrets s'aprofitaven aquests dies per sermonejar-les i intentar assolir així el seu penediment, perquè era admès per la societat de l'època que la primera i principal causa d'aquest mal era la pobresa, com exclama sant Vicenç: «Quants catius reneguen, quantes fadrines òrphenes van als bordells perquè no han res!» I també Lull, al *Blanquerna*, considera que el fet de vendre el cos és degut a la mateixa raó, per la qual cosa proposa reciclar les prostitutes a través de l'aprenentatge d'una feina, és a dir, treure del mig la prostitució eliminant-ne la causa: la misèria.

74. *Actes*, 7, p. 48. A Barcelona es prenen mesures semblants: «Dimarts, à 5 de Juliol 1446, en Dietari apar que los Concellers ab concell de certs Prohòmens havían provehit, è ordenat, que com à 4 del mes de Abril 1437, los Consellers qui lavors eren ab cert Concell haguessen provehit, que en los dimecres, dijous, divendres è disaptes de les Semmanes Santes, per reverencia de la Santa Passió de Jesu Christ, totes les fembres Bordelleres de la Ciutat se excloguessen dins la Casa de les Egipciaques, à les quals, ô à la Majoral de aquelles per la despesa de les dites Bordelleres assignaren la porció la qual lo Correu de la Ciutat rebía cascun any en lo Hospital den Pere Desvilar de la dita Ciutat, è ara los Consellers, è cert Concell hagen provehit, è ordenat que en los dits dias de la Semmana Santa les dites fembres romanguen en lurs Bordells, pero que hi sien guardades per los Capdeguaytes» (*Rúbriques de Bruniquer...*, op. cit., p. 56-57).

75. *Actes*, 7, p. 86.

76. *Actes*, 10, p. 185.

77. *Actes*, 8, p. 137.

